

de mos

Jaargang 29
Mei 2013

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

5

NIDI

inhoud

- 1 Hardnekkige beelden over armoede onder ouderen
- 5 Inkomensveranderingen bij pensionering en overlijden
- 6 Ruimte
- 7 Crisis leidt tot meer zelfdodingen
- 8 Nederlandse Demografiedag 2013

Foto: Flickr/Roel Wijnants

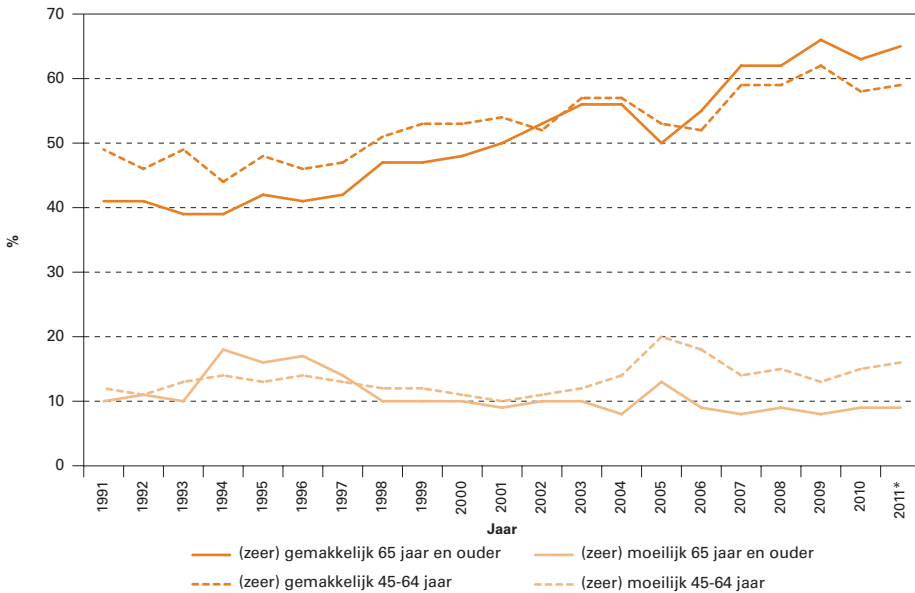
Hardnekkige beelden over armoede onder ouderen

HARRY VAN DALEN EN KÈNE HENKENS

De ophef over de inkomenspositie van ouderen is groot en het beeld van de armlastige oudere is hardnekkig. Maar hoe is het gesteld met de feitelijk kennis over de inkomenspositie van ouderen? Daar schort nog wel het een en ander aan. Zo weet maar 40 procent van de Nederlanders dat de armoede onder 65-plussers lager is dan de armoede onder 65-minners. En maar een kwart van de Nederlanders is ervan op de hoogte dat 65-plussers, volgens eigen zeggen, de afgelopen twintig jaar makkelijker rond konden komen.

Het verschijnsel “fact-free politics” heeft zich het afgelopen jaar sterk genesteld in de Nederlandse politiek, maar gelukkig zijn er ook tegenkrachten die de retoriek van politici tegen het licht houden en op hun waarheidsgehalte toetsen. Vooral de laatste verkiezingen werden gedomineerd door bureaus en kranten die uitspraken van politici onder de loep namen, hetgeen soms verhelderende discussies opleverde. Met name de politiek gevoelige discussie over inkomens is interessant. Zo lukte het de aanvoerder van de Ouderenpartij Henk Krol, bij voorbeeld om, ondanks deze inspanning van kranten en nieuwsrubrieken, alle feitenkrakers van zich af te schudden. Opmerkelijk is hoe daarbij de geloofwaardigheid van statistieken wordt ontkracht om het eigen gelijk te bewijzen. Kritische opmerkingen dat onder 65-plussers het aandeel lage inkomens het laagst is van alle leeftijdscohorten worden afgedaan met de opmerking “Kille rekenmethoden”. En dat het inkomen van 65-plussers gemiddeld hoog is, levert het commentaar op: “Dat is maar een gemiddelde. Het zal maar net je vader of moeder wezen die daar buiten valt.” Het feit dat politici feiten naar hun hand zetten is uiteraard niet nieuw. De vraag is of het beeld dat Krol en anderen neerzetten van de armlastige oudere op een voedingsbodemp kan rekenen? Of, om het anders te formuleren: hoe bestempelen de ouderen zelf hun inkomenspositie en hoe kijken Nederlanders tegen de inkomenspositie van ouderen aan? En hoe verhoudt dit zich met de feiten zoals officiële instanties als het CBS en SCP deze nauwgezet optekenen?

Figuur 1. Hoe komen 65-plussers en 45-64 jarigen rond van hun inkomen? 1991-2011

Bron: A. Soede (2012), Tevreden met pensioen, SCP, Den Haag, en CBS Statline.

Koopkrachtervaringen

Hoewel kennis over inkomensverhoudingen niet bij iedereen voorradig is, zouden met name politici als ze het nieuws gevolgd hadden het antwoord kunnen weten. Op 20 november 2012 kwam het SCP nog uitgebreid in de pers met een studie van Soede (2012) waarin duidelijk werd aangetoond dat ouderen de afgelopen decennia er meer in inkomen op vooruit zijn gegaan dan jongeren. Figuur 1 laat op ondubbelzinnige wijze zien hoe 65-plussers de afgelopen twintig jaar er (naar eigen zeggen) op vooruit gegaan zijn. Deze wijze van meten van de inkomenspositie komt tegemoet aan de bezwaren van sommige politici zoals Henk Krol omdat hier de ouderen zelf aan het woord komen. Er wordt dus niet op “kille en technocratische” wijze naar bezit gekeken. Het percentage 65-plussers die aangaven dat zij (zeer) makkelijk van hun (netto) huishoudensinkomen kunnen rondkomen is gestegen van ongeveer 40 procent in 1991 naar 63 procent twintig jaar later. Meer recente cijfers zijn niet beschikbaar om een uitspraak over 2012 te kun-

Foto: Flickr/Roel Wijnants

nen doen. De groep die (zeer) moeilijk kan rondkomen groeide halverwege de jaren negentig iets, maar twintig jaar later is het percentage ouderen dat moeite heeft met de financiën net zo hoog als aan het begin van de waarnemingsperiode. Door de vergrijzing van de bevolking neemt het aantal ouderen toe en is ook in absolute aantallen sprake van een spectaculaire toename van het aantal 65-plussers dat gemakkelijk rondkomt. Het aantal ouderen dat moeilijk rondkomt vertoont een veel geringere stijging. Als men op grond van deze gegevens een groep moet aanwijzen die het moeilijker heeft gekregen dan zijn het niet de 65-plussers maar juist de mensen in de leeftijdsgroep van 45-64 jaar. Tot 2000 had deze groep van 65-minners het ongeveer even moeilijk als de 65-plussers maar kon een veel groter gedeelte makkelijker rondkomen van hun inkomen dan de 65-plussers. Na 2000 is die ontwikkeling omgekeerd: 65-plussers kunnen beter rondkomen dan de oudere 65-minners. Ongetwijfeld heeft dit alles van doen met de versoering van de vroegpensioenregelingen.

Armoedige ouderen?

Moeilijk rondkomen wil nog niet zeggen dat men in armoede leeft. Om daar grip op te krijgen zal men zijn heil moeten zoeken in diverse maatstaven die ontwikkeld zijn door het SCP en andere instanties. Het SCP vermeldt in het Armoedesignalement 2012 dat de armoede onder 65-plussers aanzienlijk lager is dan onder de jongere leeftijdsgroepen. Op basis van de zogenoemde “budgetmethode” is gekeken wat een huishouden minimaal nodig heeft om niet arm te zijn. Volgens deze methode leefde van de hele Nederlandse bevolking in 2010 6,5% in armoede; voor 65-plussers was dit minder dan de helft, namelijk 2,6%. Om dit in beeld te brengen heeft het SCP op basis van CBS-cijfers ook nog een onderscheid gemaakt in huishoudens die (langdurig) onder een minimale inkomensgrens leven, waarbij naar de leeftijd van de hoofdkostwinner is gekeken.

Deze statistieken (zie fig. 2) brengen volgens ons de nuance aan die in het huidige inkomensdebat vaak ontbreekt. Armoede – zoals gedefinieerd door SCP – is onder 65-plussers vele malen lager dan onder de jongere leeftijdsgroepen. Het zijn vooral gebeurtenissen tijdens de levensloop, zoals scheiding, overlijden van een partner, het opvoeden van kleine kinderen, en een groeiende uitkeringsafhankelijkheid van oudere werknemers, die maken dat de armoede een kans krijgt. Het goede nieuws dat deze cijfers laten zien, is dat de armoede flink afneemt door pensioenen (AOW en aanvullende pensioenen). Kennelijk slijpt ons pensioenstelsel de scherpste kanten van de armoede af.

Stereotype beelden over 65-plussers

De publieke verontwaardiging die opsteekt wanneer de inkomenspositie van ouderen ter sprake komt maakt de vraag hoe ver de feitenkennis in de samenleving strekt relevant. Om deze vraag te beantwoorden werden door ons in februari-maart 2013 aan een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking van ruim 5000 respondenten, de volgende vragen voorgelegd:

- (1) “In welke leeftijdsgroep denkt u dat de armoede hoger is? Onder ouderen (65-plus), of onder jongere mensen (30-65 jaar)?”; en
- (2) Denkt u dat de 65-plussers van nu moeilijker dan wel makkelijker kunnen rondkomen van hun inkomen dan de 65-plussers van 20 jaar geleden?

De tabel laat de antwoorden zien, waarbij nog een nadere uitsplitsing is aangebracht naar de op-
leiding van de ondervraagde.

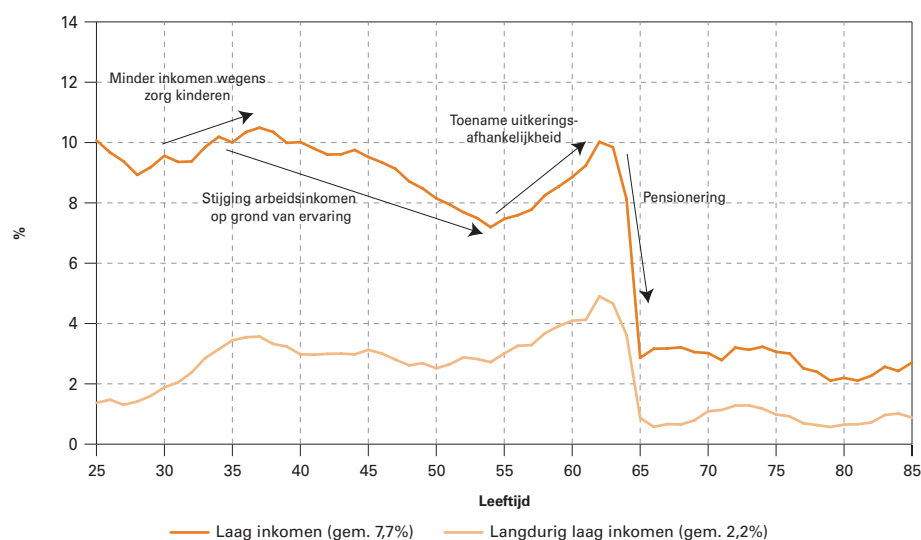
De gegevens in de tabel laten zien dat minder dan de helft (40 procent) van de respondenten het juiste antwoord weet op de armoedevraag en een kwart (25 procent) schat de inkomensontwikkeling van 65-plussers over de afgelopen twintig jaar goed in. Het op juiste wijze beoordelen van armoede en inkomens van ouderen in Nederland is blijkbaar voor de meerderheid van de bevolking maar moeilijk vast te stellen. Voor veruit de meeste Nederlanders berust de inschatting van de relatieve inkomenspositie van ouderen dus op een hardnekkig misverstand.

Het gebrek aan kennis van sociaal-economische feiten onder de bevolking is enerzijds begrijpelijk, omdat het inschatten hiervan voor velen geen dagelijkse kost is. Anderzijds, werd er door ons niet naar exacte kennis gevraagd (zoals een percentage), maar naar een ruime inschatting van een inkomensverhouding waarover de feiten redelijk eenduidig zijn en waarover eind november 2012 nog uitgebreid in de media is gerapporteerd. Het is altijd raden waarom deze informatie niet aankomt. De media (krant, tv, internet) worden wellicht slecht of selectief geraadpleegd. Feiten kunnen in twijfel getrokken worden omdat cijfers van officiële instanties altijd met de nodige vertragingen beschikbaar komen en niet weergeven hoe nu de situatie is. Maar het sterke vermoeden dringt zich op dat de ondervraagden bij beantwoording van dit type vragen sterk leunen op ingesleten stereotype opvattingen over ouderen die eeuwenlang opgeld deden; ouderen waren arm, eenzaam, en gebrekkig.

Tot slot

Het geringe effect van feitenkennis blijft altijd weer verbazen en dat geldt ook als we naar de inkomenspositie van ouderen kijken. De mist die hangt over de inkomenspositie van de groep 65-plussers is in feite helemaal niet zo groot als wel wordt beweerd. Uiteraard kan die mist wel ontstaan zodra het over het heden gaat omdat plannen en hervormingen elkaar in hoog tempo opvolgen. Kabinetten genieten een kortstondig bestaan en de daarbij behorende plannen delen hetzelfde lot. Toch is het verrassend dat het debat vaak wordt gevoerd met weinig nuance. Ondanks de somber stemmende gedachten over de toekomst, zijn ouderen er in het recente verleden grosso modo aanzienlijk op vooruit gegaan. Maar de verschillen in ervaringen en inkomen zijn bij ouderen, net als bij andere groepen in de samenleving groot. Waarom die nuance in het politieke debat ontbreekt, wordt nog het beste geïllustreerd door Henk Krol die dit jaar in het programma Pauw & Witteman opmerkte: “De Eerste Kamer

Figuur 2. Huishoudens (langdurig)^a onder de lage-inkomensgrens, naar leeftijd van de hoofdkostwinner, 2011 (in procenten, vollopige cijfers)

^a Huishoudens met niet alleen in 2011, maar ook in de jaren 2008-2010 een laag inkomen.

Bron: CBS, IPO '11) en SCP, Armoedesignalement 2012.

is belangrijk en de Tweede Kamer is belangrijk, maar de huiskamer is het allerbelangrijkst”. En daarmee hebben we wellicht de belangrijkste reden te pakken waarom kennis van de samenleving zo verschillend wordt geïnterpreteerd en uitgevent. Iedere huiskamer is uniek en als die mening wordt gehuldigd heeft het verzamelen van cijfers om zo een beeld van de samenleving als geheel te construeren weinig zin. Een van de taken van sociale wetenschappers is volgens ons om dat beeld juist wel in kaart te brengen, want vroeg of laat komt de realiteit van het land waar in de Tweede Kamer over wordt gesproken terug in de huiskamer.

LITERATUUR:

- Soede, A., 2012, Tevreden met pensioen, SCP, Den Haag.

Harry van Dalen en Kène Henkens, NIDI

Kennis van armoede en inkomenspositie van Nederlanders, naar (hoogst afgeronde) opleiding							
Kunnen huidige 65-plussers makkelijker rondkomen van inkomen dan 65-plussers 20 jaar geleden?^a							
	basis	vmbo	havo/vwo	mbo	hbo	wo	gemiddelde
Makkelijker	20	17	27	22	31	42	25
Gelijk	31	28	27	27	29	30	28
Moeilijker	49	55	46	51	40	28	47
Waar is armoede het grootst: 65-plussers of jongere (30-65) mensen?							
	basis	vmbo	havo/vwo	mbo	hbo	wo	gemiddelde
Hoger bij 65+	25	30	34	29	35	40	32
Gelijk	32	30	26	29	27	23	28
Hoger bij 30-65-jarigen	43	40	40	42	38	37	40

^a Volledige vraag: Denkt u dat de 65-plussers van nu moeilijker dan wel makkelijker kunnen rondkomen van hun inkomen dan de 65-plussers van 20 jaar geleden?

Bron: CenterData, 2013.

Inkomensveranderingen bij pensionering en overlijden

ARJAN SOEDE

De inkomenspositie van ouderen is in de afgelopen decennia flink verbeterd. Tussen 1990 en 2010 steeg de koopkracht met 23 procent. Een belangrijke reden is dat steeds meer werknemers tegenwoordig een aanvullend pensioen opbouwen. Daarnaast hebben veel vrouwen ook een eigen pensioen. Nu heeft 73 procent van alle gepensioneerden een eigen aanvullend pensioen. In 1990 was dat slechts 57 procent. Door de huidige versobering zullen ouderen het in de toekomst moeilijker krijgen. Bekeken wordt hoe pensionering het huishoudensinkomen beïnvloedt en hoe het pensioenstelsel beter kan inspelen op veranderde behoeften tijdens pensionering.

Foto: Flickr/Roel Wijnants

Het gemiddelde inkomen van ouderen is in de afgelopen decennia weliswaar flink gestegen, maar dit betekent niet dat dit voor alle ouderen geldt. Met pensioen gaan zorgt vrijwel altijd voor een grote inkomensverandering. Iemand die 70 procent van zijn laatst verdiende salaris als pensioen zou ontvangen, gaat er bruto 30 procent op achteruit, maar qua netto-inkomen is deze daling kleiner. Dit komt omdat ouderen geen AOW- of pensioenpremies meer hoeven te betalen en doordat zij in aanmerking komen voor de fiscale ouderenkorting. Op basis van een inkomensmodel van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) is berekend dat in de periode 2006-2008 de gemiddelde daling van het persoonlijk besteedbaar inkomen bij prepensionering 16 procent bedroeg. Voor mensen met lagere inkomens was de daling in het algemeen iets geringer: ongeveer 11 procent.

Een deel van de mensen stopt echter niet met werken via een prepensioen maar via een uitkering. Zij nemen onvrijwillig afscheid van de ar-

beidsmarkt en ontvangen een WW-, arbeidsongeschiktheids- of bijstandsuitkering. Bij deze groep is het geschatte gemiddelde verlies in besteedbaar inkomen een stuk groter, te weten 21 procent. Zij gaan er dus meer op achteruit dan mensen die via een prepensioenregeling stoppen met werken. Wel is er een belangrijke kanttekening: de spreiding in de mate van inkomensverandering is groot (zie figuur 1). Sommige mensen gaan er sterk op achteruit als zij stoppen met werken, maar anderen gaan er zelfs een beetje op vooruit doordat zij naast hun pensioen ook nog een andere inkomstenbron hebben of starten met een kleine bijbaan.

Uit de figuur wordt duidelijk dat ook bij de overgang naar een uitkering de spreiding in de inkomensverandering groot is. Wat bijvoorbeeld vooral opvalt, is dat een flink deel van de uitreders (9%) minder dan de helft van hun 'oude' inkomen ontvangt. Aan de andere kant blijkt uit de cijfers ook dat ruim 20 procent van de stoppers er in inkomen niet op achteruitgaat en vaak zelfs iets meer persoonlijk inkomen te besteden hebben.

Uit figuur 2 blijkt dat mensen met een uitkering op hun 65ste gemiddeld een grotere inkomensstijging meemaken dan mensen die een prepensioen ontvangen. Onder de personen die eerst een uitkering hadden, is een relatief grote groep (21%) die er tussen de 10 en 20 procent in koopkracht op vooruitgaat. Tot deze groep horen vooral mensen die aanvankelijk een bijstandsuitkering ontvingen. Aangezien de AOW-uitkering voor een alleenstaande netto ongeveer 14 procent hoger ligt dan de bijstandsuitkering voor een alleenstaande, gaan deze bijstandontvangers erop vooruit wanneer zij 65 jaar worden. Slechts 29 procent van de uitkeringsgerechtigden gaat er in koopkracht op achteruit als ze 65 jaar worden. Deze groep had een relatief hoge WW- of WAO-uitkering, maar heeft relatief weinig aanvullend pensioen opgebouwd, waardoor hun inkomen daalt. Per saldo is de gemiddelde inkomensstijging bij pensionering van mensen die eerst een uitkering hadden 12 procent. Voor mensen met een uitkering is de periode voor hun 65ste dus de moeilijkste periode om rond te komen.

Van degenen die eerst een prepensioen hadden, gaat ongeveer 43 procent erop achteruit bij pensioenering. 7 procent van deze 65-jarigen heeft zelfs meer dan 30 procent aan koopkracht moeten inleveren. Dit zijn vooral mensen die profiteren van een gunstige VUT/prepensioenregeling, maar die in het verleden niet in staat waren voldoende aanspraken op ouderdomspensioen op te bouwen. Daartegenover staat een groep die er wel duidelijk op vooruitgaat. Een op de tien ouderen gaat er bij het bereiken van de leeftijd van 65 jaar zelfs meer dan 50 procent in koopkracht op vooruit. De gemiddelde inkomensstijging is bij deze groep 3 procent. Voor deze groep is de overgang naar pensioen in het algemeen dus veel gelijkmatiger. Uit de cijfers blijkt ook dat de stijging van het besteedbaar inkomen van ouderen in de afgelopen twee decennia gemiddeld ongeveer 0,65 procent per jaar bedroeg, wanneer in de leefsituatie geen verandering kwam. Deze stijging komt doordat de koopkracht van een AOW-uitkering in deze periode is gestegen, voornamelijk dankzij diverse fiscale maatregelen. De aanvullende pensioenen werden in het algemeen met de inflatie geïndexeerd, zodat de koopkracht langs die weg niet werd uitgehouden.

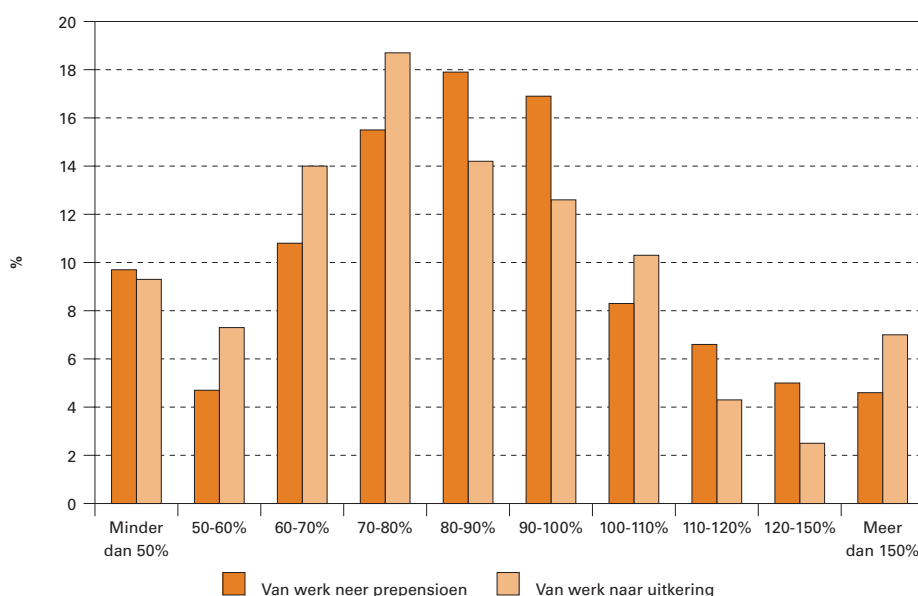
Ook is onderzocht wat de inkomensgevolgen zijn als iemand zijn of haar partner verliest. In dat geval is de gemiddelde daling van het huishoudensinkomen bij mannen 18 procent. Bij vrouwen is de inkomensdaling aanmerkelijk groter, namelijk 25 procent. Gemiddeld ontvangen mannen na het overlijden van hun partner een hoger inkomen dan vrouwen. Dit komt doordat na het overlijden van de partner een werknemer zijn volledige ouderdomspensioen blijft ontvangen, terwijl de achterblijvende partner van een overleden pensioenontvanger slechts 70 procent van dat ouderdomspensioen als nabestaandenspensioen ontvangt. Hoewel dit verschil in de toekomst minder zal groot zijn, omdat ook vrouwen vaker een eigen ouderdomspensioen zullen ontvangen, zal dit effect in de komende decennia zichtbaar blijven doorwerken.

Dalende inkomensbehoeften

Een belangrijke vraag is of een daling van het inkomen bij pensioenering problematisch is. De (financiële) behoeften van ouderen zullen in veel gevallen anders zijn dan die van jongeren. Of de inkomensontwikkeling van ouderen aansluit bij deze veranderende financiële behoeften is de hoofdvraag van het proefschrift 'Tevreden met pensioen' (Soede, 2012). Hierin is een studie gemaakt naar hoe de behoeften van ouderen veranderen. Dit is gedaan door het bestedingspatroon te analyseren en te kijken in hoeverre ouderen makkelijker of moeilijker kunnen rondkomen van hun inkomen. Daarbij is via econometrische modellen gecorrigeerd voor belangrijke verschillen tussen ouderen en jongeren. Ouderen wonen bijvoorbeeld vaker alleen, maar hebben ook vaker een eigen vermogen.

De analyse van de bestedingen laat zien dat het benodigd inkomen met 18 procent kan dalen. Wel zal een oudere bij pensioenering dan iets moeilijker kunnen rondkomen, maar in de loop

Figuur 1. Verdeling van de veranderingen in het persoonlijk besteedbaar inkomen bij het stoppen met werken (in procenten)

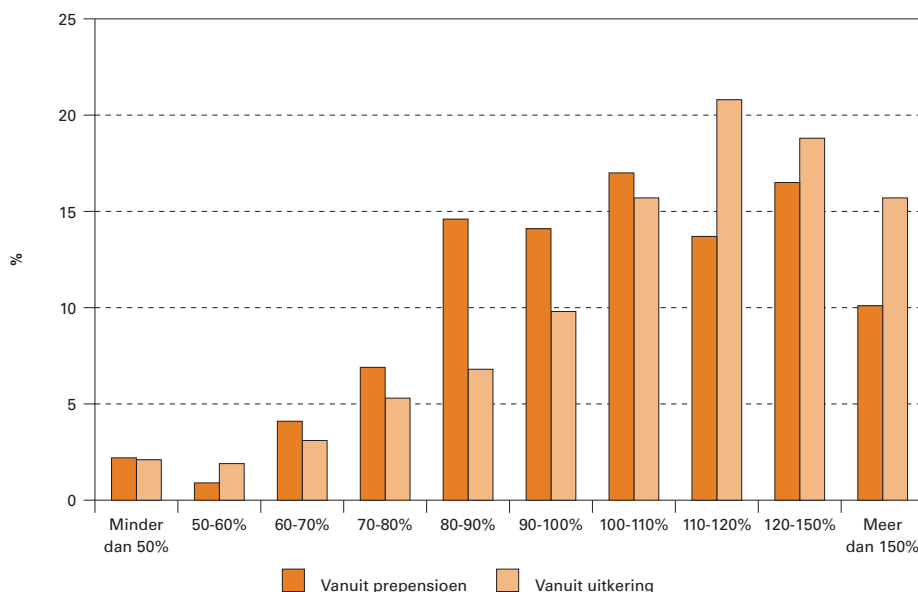

Bron: CBS (IPO'07-'09) SCP-bewerking.

van de jaren wordt dit minder. Bij het overlijden van de partner veranderen de financiële behoeften ook. De studie laat zien dat een daling van 26 procent van het inkomen volgens deze methode redelijk zou zijn.

De vraag is uiteraard in hoeverre de leeftijd een rol speelt bij veranderende financiële behoeften. Daarom is bij alle analyses het effect van de leeftijd meegenomen. Uit de studie komt een duidelijk patroon naar voren. De financiële behoeften stijgen, totdat men ongeveer 55-65 jaar is, om daarna af te nemen. Deze daling is verklaarbaar vanuit de gedachte dat de oudere zich geleidelijk terugtrekt uit de consumptie maatschappij vanwege een zwakker wordende gezondheid. De toenemende zorgkosten wegen hier niet tegenop. Het belangrijkste deel van de zorgkosten wordt in mindering gebracht op het inkomen via de reguliere zorgpremies. Het deel dat ouderen gemid-

Figuur 2. Verdeling van de veranderingen in het persoonlijk besteedbaar inkomen bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd, naar de verhouding tussen inkomen na en voor de 65ste verjaardag, overgangsjaar 2008 (in procenten)

Bron: CBS (IPO'07-'09) SCP-bewerking

Foto: Flickr/Roel Wijnants

demodata

RUIMTE

Door de sterke groei van de Nederlandse bevolking is de beschikbare ruimte per inwoner in de afgelopen eeuw met bijna 67% afgenomen. De Nederlandse bevolking groeide tussen 1900 en 2008 van 5,1 naar 16,7 miljoen mensen.

Hoewel de totale oppervlakte natuur en bos de laatste twintig jaar is toegenomen, heeft de grootste afname in het aantal beschikbare m² per inwoner zich juist in deze categorie voorgedaan. De hoeveelheid natuur en bos per inwoner is van ruim 1700 m² in 1900 gedaald naar slechts 296 m² in 2008. Het neemt echter sinds 2006 niet verder af.

Een inwoner van Friesland of Drenthe heeft in 2008 acht keer zo veel landbouwgrond ter beschikking als een bewoner van Zuid-Holland. Per inwoner van Drenthe is er in 2008 ruim 200 m² woongebied beschikbaar; bewoners van Zuid-Holland moeten het met ruim de helft minder doen. In Zeeland is er per inwoner twee keer zo veel ruimte beschikbaar voor recreëren dan in Noord-Holland. Voor de inwoners van de Randstad en de overige steden is relatief weinig specifiek recreatieterein beschikbaar binnen hun gemeente.

Bron:

gebaseerd op *Compendium voor de leefomgeving* (www.compendiumvoordeleefomgeving.nl)

deld zelf aan zorgkosten moeten betalen is echter niet heel hoog. Ongeveer 2 procent van het besteedbaar inkomen van ouderen wordt hieraan besteed. Per saldo blijkt dat de financiële behoeften van ouderen bij het klimmen van de jaren afnemen.

Een flexibeler pensioenstelsel?

Uit de analyses blijkt dat de gemiddelde inkomensdaling redelijk overeenkomt met de afgenomen financiële behoeften van ouderen nadat zij zijn gepensioneerd. Ouderen zouden bij het vorderen van de leeftijd in principe kunnen rondkomen van een in koopkracht dalend pensioen. Een belangrijke vraag is in hoeverre het pensioenstelsel rekening moet houden met de veranderende behoeften van ouderen.

Het zou bijvoorbeeld mogelijk zijn om het zogenoemde hoog-laag pensioen vaker te gebruiken: dit houdt in dat een oudere in bijvoorbeeld de eerste vijf jaren na pensionering een hoger pensioen ontvangt. Later ontvangt hij of zij dan een lager pensioen. De fiscale wetgeving biedt nu al de ruimte om het individuele pensioen in de loop van de tijd te laten variëren, mits het laagste pensioen in ieder geval 75 procent bedraagt van het hoogste pensioen. Een geringere en vooral een meer gelijkmatige daling van de pensioenuitkering zou beter aansluiten bij de situatie waarin veel ouderen zich bevinden. Zo'n optie zou voor veel ouderen meer in lijn zijn met hun veranderende behoeftenpatroon.

Een andere optie zou zijn om de prijsindexatie voor gepensioneerden iets lager vast te stellen dan die voor de werkenden. Dan valt de indexatie van ingegane pensioenen gemiddeld iets lager (ongeveer een 1/2 procent per jaar) uit dan de algemene prijsstijging. Dit lijkt op basis van de gevonden resultaten voor ouderen geen probleem te hoeven zijn. Hun financiële behoeften dalen met de leeftijd en het is daarom niet noodzakelijk dat jaarlijks de volledige prijsindexatie wordt toegepast.

Zou het pensioen ook rekening moeten houden met de geconstateerde inkomensterugval als iemand zijn of haar partner verliest? De analyses suggereren van wel. Mannen gaan er daarbij minder op achteruit dan vrouwen. Op dit moment bestaat al de mogelijkheid om het nabestaandenpensioen uit te ruilen tegen een hoger ouderdompensioen. Dit is vooral een verstandige keuze als iemand geen partner heeft. De optie om het pensioen desgewenst afhankelijk te maken van de aanwezigheid van een partner is daarom het overwegen waard. Het verlaagde ouderdompensioen kan dan 70 procent van het oorspronkelijke pensioen bedragen; dit laatste kan dan bij pensionering actuarieel iets hoger vastgesteld worden. Zolang beide partners leven, ontvangen beiden een volledig ouderdompensioen. Als een van de partners overlijdt, ontvangt de nabestaande een verlaagd ouderdompensioen van 70 procent in combinatie met het nabestaandenpensioen van zijn of haar partner. Per saldo sluit dan het aanvullend pensioen zo beter aan bij de behoeftenontwikkeling van ouderen.

Conclusie

In de afgelopen decennia is het inkomen van ouderen sterker gestegen dan dat van jongeren. Een belangrijk oorzaak is dat de AOW voldoende is om niet in armoede te hoeven leven. Het grootste risico voor ouderen ligt in de periode vóór hun 65ste. Zij kunnen dan werkloos of arbeidsongeschikt worden en daarmee terugvallen tot bijstandsniveau. Bij het bereiken van de AOW-gerechtigde leeftijd verbetert hun inkomen dan weer. Het onderzoek laat zien dat ouderen in de loop van de jaren minder bestedingsbehoeften hebben. Het zou goed zijn als het pensioenstelsel daar meer rekening mee houdt zodat het pensioeninkomen beter aansluit bij wanneer men het inkomen echt nodig heeft.

Deze bijdrage is gebaseerd op het proefschrift van Arjan Soede. *Tevreden met pensioen. Veranderende inkomens en behoeften bij ouderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dr. A.J. Soede, Sociaal en Cultureel Planbureau, e-mail; a.soede@scp.nl

Crisis leidt tot meer zelfdodingen

JOOP DE BEER

Het aantal mensen in Nederland dat overlijdt als gevolg van zelfdoding is sinds het uitbreken van de kredietcrisis toegenomen. In 2011 overleden 1.647 inwoners door zelfdoding, in 2007 waren dit er 1.353. Een oorzakelijk verband tussen de economische recessie en het aantal zelfdodingen laat zich niet eenvoudig bewijzen. Maar de ontwikkeling van het aantal zelfdodingen in de afgelopen veertig jaar vertoont een zo duidelijke overeenkomst met de economische conjunctuurcycli, dat een oorzakelijke relatie wel heel aannemelijk is.

Ook in andere landen is een samenhang tussen het aantal zelfdodingen en economische crises vastgesteld. In juli 2009 verscheen in *The Lancet* een artikel waarin werd aangetoond dat in de landen van de Europese Unie een stijging van de werkloosheid met 1 procent leidt tot een toename van het aantal zelfdodingen met 0,8 procent. In 2011 overleden in Nederland 9,9 per 100.000 inwoners door zelfdoding, in 2007 waren dit er 8,7 per 100.000. De grafiek vergelijkt de ontwikkeling van het aantal zelfdodingen per 100.000 inwoners met de index van het consumentenvertrouwen in Nederland. Een positieve waarde van de vertrouwensindex betekent dat het aantal mensen dat er vertrouwen in heeft dat het beter zal gaan met de economie groter is dan het aantal mensen dat denkt dat het slechter zal gaan.

Begin jaren tachtig kampte Nederland met de zwaarste economische recessie sinds de jaren dertig. De werkloosheid steeg van 5 procent in 1979 naar 17 procent in 1983. De inflatie was hoog, de huizenprijzen daalden met 30 procent. Het consumentenvertrouwen daalde tot een dieptepunt in 1983 en 1984. In diezelfde jaren bereikte het aantal zelfdodingen een piek. Toen het weer beter ging met de economie liep het aantal zelfdodingen terug. In 1991 begon een milde recessie, die maar kort aanhield. In 1991 nam het aantal zelfdodingen toe. In de tweede helft van de jaren negentig nam het vertrouwen in de economie sterk toe. Dat was de periode van de internet-hype. Het aantal zelfdodingen daalde in die periode weer. Kort na de eeuwwisseling deed zich opnieuw een recessie voor. De internetzeepbel spatte uiteen en ook de aanslag op de Twin Towers had een negatief effect op het vertrouwen. Het aantal zelfdodingen nam weliswaar niet toe, maar er kwam wel een einde aan de daling. Het korte herstel van het vertrouwen in de economie tussen 2005 en 2007 ging gepaard met een eveneens kortstondige daling in het aantal zelfdodingen. Maar na het uitbreken van de kredietcrisis in 2008 nam het aantal zelfdodingen weer toe. In 2007 beëindigden 1.353 mensen hun leven, in 2008 waren dit er 1.435, in 2009 1.525, in 2010 1.600 en in 2011 1.647. Wanneer die stijging volledig aan de recessie wordt toegeschreven, kan worden geconcludeerd dat in de jaren 2008-2011 bijna achthonderd gevallen van zelfdoding op rekening van de economische crisis kunnen worden gezet. Het aantal zelfdodingen in 2012 is nog niet bekend, maar gezien de forse daling van het vertrouwen in 2012, moet met een verdere stijging rekening worden gehouden.

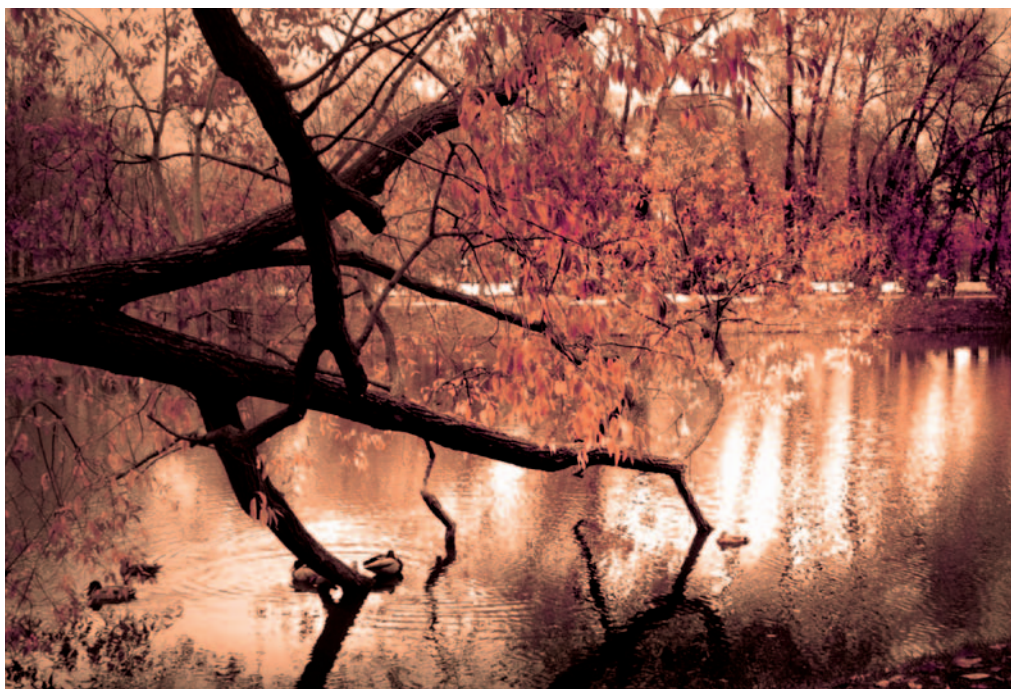

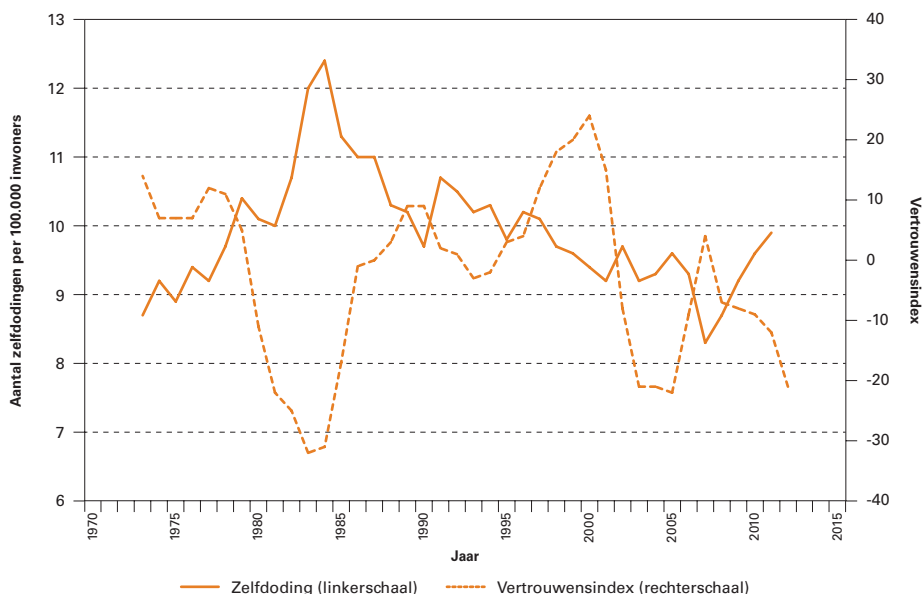
Foto: Flickr/tazkirah_88

LITERATUUR:

- Stuckler, D., S. Basu, M. Suhrcke, A. Coutts en M. McKee (2009), The public health effect of economic crises and alternative policy responses in Europe: an empirical analysis. *The Lancet*, 374 (9686), blz. 315-323. [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(09\)61124-7](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(09)61124-7)

Joop de Beer, NIDI

Aantal zelfdodingen per 100.000 inwoners (linkerschaal en vertrouwensindex (rechtterschaal))

Bron: CBS.

nederlandse
vereniging
voor
demografie
nvd

Nederlandse Demografiedag 2013

Datum

27 november 2013

Op **woensdag 27 november 2013** wordt voor de zesde keer de Nederlandse Demografiedag georganiseerd. Deze dag staat in het teken van ontwikkelingen in de demografie en geeft onderzoekers de kans om hun werk te presenteren aan vakgenoten en geïnteresseerden. Ook niet-demografen zijn dus van harte welkom.

De Demografiedag zal beginnen met een plenaire bijeenkomst over de "Generation Y", waarin zal worden ingegaan op gezondheid, opleiding en arbeidsmarktparticipatie van de jonge generaties in relatie met de bevolkingsvergrijzing en hoge werkloosheid. Meer informatie hierover volgt. Daarna volgen drie rondes met parallelle sessies over diverse onderwerpen waarin onderzoekers hun werk kunnen presenteren.

Call for abstracts: deadline 1 juli 2013

Onderzoekers worden uitgenodigd om abstracts in te dienen over demografische onderwerpen zoals migratie, (reproductieve) gezondheid, arbeid en pensionering, vruchtbaarheid, sterfte, vergrijzing, krimp, partnerkeuze en gezinsvorming, methoden, modellen en beleid. Daarnaast worden abstracts gerelateerd aan het plenaire thema "Generation Y" zeer op prijs gesteld. Abstracts (**max. 200 woorden**) kunnen tot **1 juli** worden ingediend via www.nvdemografie.nl. U ontvangt uiterlijk 1 september bericht over acceptatie van het abstract.

NIDI Scriptieprijs

In samenwerking met de NVD reikt het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) de NIDI Scriptieprijs 2013 uit voor de beste master scriptie over een demografisch onderwerp. Studenten worden uitgenodigd hun masterscriptie in te dienen, die in de afgelopen twee jaar moet zijn afgerond. Aan de NIDI Scriptieprijs is een bedrag van € 500 verbonden. Volttooide scripties kunnen tot **1 september** worden ingediend via demografiedag@gmail.com.

De Demografiedag zal plaatsvinden in het Academiegebouw van de Universiteit Utrecht. Registreren voor deelname kan tot **13 november 2013** via www.nvdemografie.nl. Voor meer informatie kunt u terecht op de NVD website, of neemt u contact op met het Organisatiecomitee, e-mail: demografiedag@gmail.com of tel: 050 3633783.

U bent van harte welkom om lid te worden van de LinkedIn groep 'Dutch Demography' en de 'Demografiedag 2013' groep op Facebook.

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding wordt op prijs gesteld. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Nico van Nimwegen, hoofdredacteur Harry van Dalen, redacteur Pater Ekamper, (web)redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	demos.nidi.nl / www.nidi.nl
Abonnementen	gratis
Basisontwerp Druk	Harmine Louwé www.nadorpdruk.nl